

SHMK:"28 NËNTORI"

Detyra projektuese nga lënda e Historisë

Tema"Shqipëria ne vitin 1878-1912"

Mentori:Adhurim Kolari

Studenti:Shemsi Iljazi

Përmbajtja

Hyrja.....	
Lidhja shqiptare e Prizrenit.....	
Hapja e shkollave shqipe.....	
Lidhja e Pejës-besabesë.....	
Kongresi i Manastirit.....	
Kryengritja e përgjithshme shqiptare viti 1910-1912.....	
Shpallja e pavarësisë së shqipërisë.....	
Përfundimi.....	
Literatura.....	

Hyrja

Periodha mes viteve 1878-1912 është një hapësirë kohore që kufizohet nga dy ngjarje politike Lidhja e Prizrenit dhe shpallja e Pavarësisë së Shqipërisë.

Lidhja shqiptare e Prizrenit

Lidhja Shqiptare e Prizrenit përbën ngjarjen më të rëndësishme deri atëherë të Rilindjes Kombëtare dhe një nga ngjarjet më madhore në historinë e popullit shqiptar. Drejtuesit e Lëvizjes Kombëtare Shqiptare vlerësuan drejt momentin historik për themelimin e kësaj organizate politike-ushtarake për t'i dal zot tërësisë së Shqipërisë përballë pretendimeve gllabëruese e shoviniste të shteteve fqinjë të mbështetura nga Fuqitë e Mëdha dhe njëkohësisht për të luftuar për jetësimin e së drejtës për të formuar shtetin shqiptar në kuadër të Perandorisë Osmane, që do të përmbushte një aspiratë të ligjshme historike të popullit shqiptar. Pezullimi i zbatimit të Traktatit të Shën Stefanit deri në Kongresin e Berlinit u jepte patriotëve shqiptarë një kohë shumë të çmueshme për të organizuar më mirë qëndresën shqiptare politike e ushtarake dhe për të t'u përgatitur që t'i bënin ballë rrezikut të copëtimit të atdheut. Në këto rrethana, u përhap te mbarë shqiptarët ideja për të formuar një lidhje të përgjithshme kombëtare, në të cilën do të përfshiheshin të gjithë shqiptarët, pavarësisht nga krahinat, feja dhe gjendja e tyre shoqërore. Patriotët shqiptarë dhe veçanërisht Komiteti i Stambollit fillimisht u përpoqën ta bindin Portën e Lartë që të lejonte formimin e një lidhjeje shqiptare por ajo nuk pranoi. Meqenëse nuk që një gjendje të pengonte mbajtjen e kuvendin shqiptar, ajo u përpoq me anën e agjentëve dhe përkrahësve të saj të formonte jo një lidhje shqiptare por një lidhje islame proosmane, ku do të bënin pjesë të gjithë banorët myslimanë të Gadishullit Ballkanik. Nismën për thirrjen e Kuvendit të Përgjithshëm e mori Komiteti i Stambollit, por, për të mos shkaktuar reagimin e hapur të organeve qeveritare osmane, Komiteti i Stambollit vepronte si dhe më parë në fshehtësi të plotë. Si vend për mbledhjen e Kuvendit u caktua Prizreni, qyteti kryesor i Kosovës dhe një nga nga me të mëdhenjtë e Shqipërisë, që ndodhej në afërsi të krahinave ku do të zhvillohej qëndresa e armatosur e Lidhjes për mbrojtjen e tërësisë tokësore shqiptare. Me organizimin e drejtpërdrejtë të veprimeve për thirrjen e Kuvendit u ngarkua një komision i posaçëm, shumica e anëtarëve e të cilit ishin nga Prizreni dhe Gjakova, ndërmjet tyre njihen Ymer Prizreni dhe Ahmet Koronica.

Sapo u hap lajmi së Kongresi i Berlinit do të mbledhej më 13 qershor 1878, në viset e katër vilajeteve u zhvilluan mbledhje për t'u zgjedhur delegatët që do të niseshin për në Prizren. Në viset shqiptare të vilajetit të Kosovës, të Shkodrës, të Manastirit dhe të Janinës, nuk u caktua si delegatë asnjë nga elementët proosman. Megjithatë, ulematë dhe funksionarët osman, duke përdorur mjetet nga me të ndryshmet, bënë që në ato Kaza, ku banonin popullsi e përzier myslimane shqiptare, boshnjake, turke e pomake, të caktoheshin si delegatë edhe mjaft pashallarë dhe bejlerë sulltanist.

Kuvendi Kombëtar u hap më 10 qershor 1878, atë ditë në Prizren nuk kishin arritur të gjithë delegatët e

krahinave shqiptare, mungonin delegatët e vilajetit të Shkodrës, nisjen e të cilëve e kishin penguar intrigat e valiut osman, Hysen Pashës, ndërsa nga vilajeti i Janinës kishin arritur vetëm dy delegatë.

Edhe sot e kësaj dite nuk është e njohur lista e plotë e delegatëve që morën pjesë në ditën e hapjes së Kuvendit të Përgjithshëm të Lidhjes, njihen më se 110 emra, shumica e të cilëve vinin nga vilajeti i Kosovës, ishin këta përfaqësues të shtresave të ndryshme shoqërore, çifligarë e agallarë, tregtarë e zejtarë, klerikë e nëpunës, bajraktar e malësorë. Ndër figurat më të shquara që merrnin pjesë në Kuvendin e Përgjithshëm njihen: Ali bej Gucia, Iljaz pashë Dibra, Hasan pashë Tetova, Abdulla pashë Dreni, Ymer Prizreni, Ahmet Koronica, Shaban bej Prizreni, Jashar bej Shkupi, Abdyl Frashëri etj. Në Kuvendin e Përgjithshëm në Prizren kishin ardhur gjithashtu si delegatë disa feudalë nga viset e Bosnjës dhe Hercegovinës. Kuvendi i Prizrenit filloi punimet në ditën e caktuar, më qëllim që kërkesat shqiptare t'u paraqiteshin Fuqive të Mëdha para se të mbledhë Kongresi i Berlinit. Kuvendi i përgjithshëm i zhvilloi punimet në një nga sallat e medresesë së ndërtuar në shek. XVII nga Mehemet Pasha; kjo ndërtesë ndodhet pranë Bajrak Xhamisë. Kryetar i Kuvendit u zgjodh delegati më i moshuar, Iljaz pashë Dibra. Pas formimit të Lidhjes së Prizrenit u zgjodhën organet e saj: Këshilli i Përgjithshëm me kryetar Iljaz pashë Dibrën, për funksionet legjislative dhe të Komitetit Qendror, në të cilin bënë pjesë Abdyl Frashëri, Sulejman Vokshi, Haxhi Shabani etj, për funksione ekzekutive. Pas një jave debatesh, më 17 qershor 1878, projekt-programi i paraqitur nga delegatët proosmanë, i njohur me emrin Kararname (Libri i vendimeve), u konsiderua i miratuar, ndonëse nuk mori shumicën e votave. Megjithatë ndryshimet që i'u bënë, Kararnameja shprehte besnikërinë ndaj sulltanit dhe përshkohej nga fryma islame. Kurr arritën delegatët e pothuajse të gjitha krahinave shqiptare, u mbledhën rishtas në Prizren më 1 korrik 1878, ndërsa Kuvendi i Përgjithshëm më 2 korrik miratoi Kanunin e ri, që i jepte të drejtë Lidhjes të kishte degët e saj në qendrat e ndryshme të Shqipërisë, të shpallte mobilizimin ushtarak e të gjithë burrave të aftë për armë, të mbledhte për nevojat e veta buxhetore një serë taksash të ndryshme, të kishte gjyqe të veçanta. Me këto të drejta, Lidhja e Prizrenit fitonte funksionet pushtetare të veçanta nga ato të Shtetit Osman dhe krijohet mundësia për të ngritur shkallë-shkallë.

Hapja e shkollave shqipe

Historia e arsimit tonë është një histori luftash, përpjekjesh, histori e një populli të vogël në numër, por të madh në botën e tij shpirtërore , në vullnetin e tij për të qenë i lirë dhe i pavarur”

Ngjarjet janë ato që duhet nga gjeneratat të kujtohen, kurse mendimet dhe veprat të lartësohen. Populli ynë do ta kujtojë dhe do ta festojë ditën e mësuesit shqiptar që është një ngjarje e madhe për historinë e arsimit dhe të kulturës shqiptare.

Rrënjët e edukatës dhe të arsimit tonë kombëtar i gjejmë që në lashtësine e hershme. Megjithatë, në historinë e zhvillimit të shkollave shqipe dhe të arsimit tonë kombëtar si pikënisje merret mësonjëtorja e Korçës që filloi të punojë me 7 mars 1887, me mësuesin e saj Pandeli Sotiri, të cilin e pason shkolla e Prizrenit në vitin 1889, me mësuesin Mati Logoreci.

Hapja e mësonjëtores së parë të Korçës që një rreze drite që u ndez në errësirën shekullore të pushtuesve. Ajo realizoi një ëndërr të vjetër të shqiptarëve: Daljen në dritë të gjuhës shqipe pas shumë shekujsh, ringjalljen e ndërgjegjës kombëtare që ngjalli shpresën e madhe se edhe shqiptarët si një komb i veçantë dhe nga më të vjetrit në ballkan , nëpërmjet arsimit në gjuhën shqipe do të ngrihet në majat e larta të përparimit dhe të lirisë.

Kamgjiku turk , i ngjashëm me atë të Atilës për pesë shekuj rresht kishë qenë një terr i zi që shqiptarët dita-ditës i zhyste në errësirën turke që c’është më e keqja pushtuesit dhe përkrahësit e tij e detyruan këtë popull të varfër që të ndahet në tri besime, me qëllim që më lehtë ta perçajmë e zhdukim. Megjithatë, nuk u doli ashtu. Shqiptarët kurrë nuk qenë pajtuar me regjimet e huaja, sepse nga gjiri i këtij populli luftarak dolën burra të shquar, ashtu siç i përshkruan Anteu shqiptar Fan S. Noli ” Njerëz me privacione e me vajtje e me tortura të çdo minute, përpara të cilëve edhe ferri i Dantes ishte një panair i bukur” . Ata dhanë besën e shqiptarit pa dallim feje e krahine që fjalës ilire t’ia japin shpirtin në hapësirën e Gjithësisë.

Mbi shqiptarët kanë kaluar stuhitë e shumta dhe rrallë mund të ketë ndonjë popull në botë që të ketë pasur pushtime dhe pushtues kaq të egër, siç kanë njohur shqiptarët. Veprimtarët e shqiptarisë gjatë gjithë jetës punuan për kombin dhe vendin duke jetuar në të.Lidhja e përhershme me ambientin e jetës shqiptare, ashtu si dhe perkushtimi shpirtëror i tyre i vunë pergjithnjë vulën e artit dhe dashurinë e zjarrtë për vendin, për tokë e qiell dhe horizont të caktuar që quhej Shqipëri.

Në kushte shumë të vështira nga gjiri i popullit shqiptar dolën një varg atdhetarësh të flaktë që iu

përveshën punës për përhapjen e arsimit shqip në popull dhe për krijimin e shkollave në gjuhën amtare. Midis tyre më së shumti u shquan: Naum Veqilharxhi, Konstandin Kristoforidhi, Zef Jubani, De Rada, Thimi Mitko, Naim e Sami Frashëri, Pashko Vasa, Qiriazët etj. Këta rilindas të shquar, që punuan ditë e natë për të ngritur vetëdijen kombëtare, iu përveshën kultivimit të gjuhës që më vonë u bë strumbullar i gjithë luftës për kulturën kombëtare.

Gjuha shqipe, që i jepej shqiptarit me qumështin e nënës, ishte për rilindasit “xhevahir i origjinës sonë”

Rilindasi i parë, iluministi dhe demokrati shqiptar Naum Veqilharxhi problemin e gjuhës dhe të shkollës shqipe e shihte si kushtin e parë për të marrë populli shqiptar rrugën e zhvillimit, ai për këtë qëllim botoi të parën abetare të shqipes me alfabet origjinal të tij si kërkesë urgjente që të mund të pengohej cdo ndikim i huaj dhe t’i bashkonte të gjithë shqiptarët, pavarësisht nga bindjet fetare. Kjo abetare ndër shqiptarët u bë libër i shenjtë. Ndjekjet, burgimet, helmimet nuk kishin të mbaruar ndaj patriotëve shqiptar vetëm e vetëm që të shtinin frikën e të hiqnin dorë nga shkolla dhe gjuha shqipe.

Vetëdija te shqiptarët dita-ditës rritej. Gjuha shqipe kishte filluar fshehtazi kudo të mësohej: në male, në bodrume e në izba. Megjithatë, siç shprehej Sami Frashëri ndonëse “ishin në gojën e ujkut e afër kuçedrës së mallkuar s’pushuan së punuari për të shpëtuar kombin e tyre”. Vullneti i fortë dhe dëshira e zjarrtë për ta mësuar gjuhën shqipe si nga patriotët ashtu edhe nga masat e gjera, pa dallim feje hasi kudo në përkrahje të madhe.

Më 7 mars 1887, Pandeli Sotiri e filloi mësimin në gjuhën shqipe me 35 nxënës. Hapja e kësaj shkolle në Korçë pati fizionomi kombëtare dhe për nga karakteri është demokratike, sepse në të mësonin fëmijët e shtresave të ndryshme. Kjo shkollë kishte një klasë përgatitore dhe katër klasë të rregullta. Lëndët që mësoheshin ishin: shkrim dhe këndim, gramatika e gjuhës shqipe, historia, gjeografia, aritmetika, mësim natyre etj.

Ajo u bë vatër e rëndësishme për ngritjen e ndërgjegjës kombëtare, për edukimin patriotik të brezit të ri e të masave popullore, terhoqi vëmendjen dhe simpatinë e të gjithë shqiptarëve, brenda dhe jashtë vendit dhe me shmbullin e saj po frymëzonte edhe krahinat e tjera shqiptare.

Më vonë u hapën edhe shkolla të tjera, si në Pogradec, Ersekë, Kolonjë, Elbasan, Ohër, Rekë etj.

Me gjithë këtë, pengesat nuk ishin të pakta nga armiqtë të cilët nuk linin gurë pa lëvizur mbi tokë e nëntokë për t’ua bërë jetën të pamundshme shqiptarëve.

Historia e popullit shqiptar, siç thotë Rexhep Qosja “është kronikë martirike e popullit që e paguan shtrenjtë pozitën gjeostrategjike si popull i Perëndimit për ata në Lindje; dhe si popull i Lindjes për ata në Perëndim ”. Prandaj ”derri e dosa, ujku e çakalli, qeni e dhelpra çdoherë kishin për qëllim ta copëtonin Shqipërinë”.

Lidhja e Pejës

Lidhja e Pejës ishte nga 23 janar 1899 në maj 1900. Në fund të shekullit 19-të tokat e banuara me shqiptarë u vunë përsëri në rrezik kur fqinjët ballkanikë të shqiptarëve filluan aktivisht të ndeshen për të marrë pjesë nga territori i Maqedonisë, kontest që do të shpinte drejt Luftërave Ballkanike. Aty morrën pjesë rreth 500 përfaqësues nga shumë vise shqiptare. Territori i Kontestueshëm përfshinte edhe katër vilajetet shqiptare. Patriotët shqiptar filluan përgatitjet për krijimin e një organizate të re për t'iu bërë ballë këtyre rreziqeve në vjeshtën e vitit 1896. Takimi i parë u mbajt në mars 1897 në Gjakovë kur u krijua Besëlidhja Shqiptare. Në nëntor u mbajt edhe një takim tjetër në Pejë ku morën pjesë 500 veta pas së cilës Stambolli intervenoi dhe shpërndau besëlidhjen.

Më 23 janar 1899 nën kërcënime të reja për tokat shqiptare në Pejë u mbledh një kuvend me 500 pjesëmarrës nga vilajetet e Kosovës dhe më pak nga ata të Manastirit dhe të Janinës. Në kuvendin gjashtëditor zuri fill Lidhja e Pejës ose siç u quajt ndryshe Besa-Besë. Kuvendi u organizua, u drejtua, dhe zgjodhi kryetar Haxhi Zekën. Kuvendi doli me një program 11 pikësh i cili kundërshtonte përpjekjet për të copëtuar tokat shqiptare por që nuk kërkonte autonomi. U shpall edhe Besa për një vjet.

Pas suksesit të pjesshëm në përhapjen e programit në Kosovë dhe në Shqipërinë Veriore e të Mesme në përgatitje të një kuvendi mbarëkombëtar që do ta aprovonte programin e Lidhjes, sulltani reagoi duke përdorur edhe reaksionit shqiptarë. Në maj 1899 përpjekjet për mbajtjen e këtij kuvendi në Prizren u penguan. Kjo solli deri te një kryengritje e armatosur deri në maj të vitit 1900 kur u dërguan forca shtesë otomane që përfunduan Lidhjen e Pejës.

Gjatë vitit 1898, ndërsa Porta e Lartë vazhdonte të shtypte me të njëjtën ashpërsi lëvizjen shqiptare, atdhetarët rilindës e shtuan veprimtarinë për ngritjen e ndërgjegjes kombëtare të popullit, për bashkimin dhe organizimin e tij në qëndresën kundër sunduesve osmanë. Më 1 janar të vitit 1898 shoqëritë atdhetare të mërgimit (Komiteti i Stambollit, Shoqëria “Dituria” e Bukureshtit, “Vëllazëria Shqiptare” në Egjipt, Shoqëria “Dëshira” e Sofjes dhe Shoqëria Kombëtare Shqiptare e arbëreshëve të Italisë) botuan një thirrje të përbashkët me titullin “Në emër të popullit shqiptar”, që u drejtohej qeverisë së Stambollit dhe Fuqive të Mëdha. Në thirrje dënoheshin intrigat e shteteve fqinje në Shqipëri, pretendimet e tyre aneksioniste ndaj vilajeteve shqiptare të Kosovës, të Shkodrës, të Manastirit e të Janinës, si edhe politika e verbër e Portës së Lartë, që u kishte lejuar grekëve, serbëve e bullgarëve të hapnin kisha e shkolla në vilajetet

shqiptare dhe u kishte bërë atyre lëshime të njëpasnjëshme politike në dëm të Shqipërisë.

Në këtë dokument parashtroheshin kërkesat themelore të Lëvizjes Kombëtare Shqiptare. “Të gjithë ne shqiptarët, – theksohej në të, – kudo që ndodhemi, brenda dhe jashtë atdheut dhe pavarësisht nga besimet fetare, kërkojmë nga sulltan Abdyl Hamiti autonominë administrative të tokave shqiptare, bashkimin e vilajeteve ku është përfshirë atdheu ynë në një vilajet të vetëm me një guvernator shqiptar”, me gjuhë zyrtare gjuhën shqipe, me shkollë e me kisha shqipe.

Atdhetarët rilindës i bënë të ditur në këtë thirrje opinionit evropian se “shqiptarët, për të ruajtur qenien e tyre dhe për të përmbushur programin kombëtar, nuk do të ngurronin të përdornin edhe kryengritjen e armatosur, të drejtën supreme të popujve, revolucionin”.

Thirrja e shoqërive shqiptare të mërgimit ishte një dokument i rëndësishëm programatik, që pati ndikim si në opinionin publik evropian, ashtu edhe në Shqipëri, ku vijonte propaganda e ideve autonomiste. Në mjaft qendra të Shqipërisë vepronin në fshehtësi komitetet shqiptare. Në maj të vitit 1898 mytesarif i Prizrenit njoftonte valiun e Kosovës për veprimtarinë e një Komiteti Qendror në këtë qytet, ndërsa në Tetovë ishte ngritur një komitet tjetër i fshehtë, që kishte shtrirë degët e tij edhe në mjaft qendra të Kosovës. Këto komitete punonin për forcimin e bashkimit të shqiptarëve, për ruajtjen e tërësisë territoriale të vendit dhe për organizimin e luftës për autonominë e Shqipërisë. Idetë autonomiste kishin marrë një përhapje të gjerë në vilajetin e Kosovës, në sanxhakun e Dibrës e qendra të tjera të vilajetit të Manastirit, në të cilat shqiptarët haptazi kërkonin të drejtën e vetëqeverisjes, të njëjtë me atë që gëzonin kombet e tjera të Ballkanit. Duke bërë fjalë për këtë aspiratë të shqiptarëve, ministri i Jashtëm i Turqisë, Tefik Pasha, deklaronte në qershor të vitit 1898, se “shqiptarët kërkojnë vetëqeverisjen dhe shkojnë më tej: kërkojnë një princ nga kombi i tyre..., kërkojnë të kenë ushtrinë e tyre, e cila ç’është e vërteta duhet të jetë pjesë e Perandorisë... Por, po u formua, në rast se u nevojitet, ata mund ta organizojnë sipas mënyrës së tyre”.

Qeveria turke vazhdoi të shtypte me forcën e armëve lëvizjen dhe popullsinë e zonave kryengritëse shqiptare. Në projektin e “reformave”, që vali i Kosovës, ai i vilajetit të Manastirit, ministri i Brendshëm dhe ai i Luftës i paraqitën Portës së Lartë, në mars të vitit 1898, si edhe në “Projektin mbi Shqipërinë”, që mareshali Ethem Pasha i parashtoi sulltanit me porosi të qeverisë në korrik të atij viti (1898), shihej si rrugë e vetme për “stabilizimin” e gjendjes në Shqipëri forcimi i pushtetit të centralizuar osman, që nuk u njihte asnjë të drejtë popujve të tjerë. Kërkohej të zbatoheshin në Shqipëri dhe sidomos në pjesën e saj veriore e veriperëndimore, në sanxhakët e vilajeteve të Kosovës e të Manastirit “reforma” të tilla, siç ishte nënshtrimi me forcë i popullsisë shqiptare, duke përdorur dhunën ushtarake për ta detyruar atë të paguante

taksa, të pranonte regjistrimin e përgjithshëm dhe shërbimin e detyrueshëm ushtarak. Mareshali Ethem Pasha, komandant i forcave ushtarake osmane në Kosovë, kërkonte që të ndërmerrej çarmatosja e përgjithshme e shqiptarëve, “meqë armët ishin mjete kryesor i veprimeve të tyre kryengritëse”.

Kongresi i Manastirit

Kongresi i Manastirit u thirr nga Shoqëria “Bashkimi” nga qyteti i Manastirit, por ka dëshmi se kjo u bë nga Mit’hat Frashëri. Kongresi u mbajt në lokalet e shtëpisë “Bashkimi” të Manastirit si dhe në shtëpinë e familjes Qiriazi. Familja Qiriazi ishte kthyer në besimin protestant në fund të viteve 70-ta të shek. XIX. Kurrë nuk arrit që të dihet saktësisht se sa delegatë pati ky kongres, pasi variojnë shumë lista. Kërkesa origjinare për të pasur një alfabet unik për shkrimin shqip mori platformë ekskluzive nga ata që përkthenin tekstet e shenjta në shqip dhe ata që shkruanin e që botonin tekste shkollore, letrare e shkencore prej fillimit të shek. XIX. E kush shkruante dhe botonte në Shqipëri ato kohë? Gati askush tjetër pos Shoqatës Biblike Britanike, Bordit Amerikan dhe ungjillorëve shqiptarë.

Figura qendrore e Kongresit të Manastirit ishte Gjergj Qiriazi, vëllai i cili zuri vendin e Gjasimit pas vdekjes. Në vitin 1906 Gjergji ishte aktivisti më i zjarrtë i komitetit “Për lirinë e Shqipërisë” e Bajo Topullit. Gjergj Qiriazi, i cili përfaqësonte Shoqërinë Biblike Britanike, si dhe Gregor Cilka, pastor i Kishës Ungjillore ishin dy protestantët që ishin edhe anëtarë të Komisionit të Alfabetit. Gjergji ishte nënkryetar i Shoqërisë “Bashkimi” të Manastirit si dhe themelues i gazetës “Bashkimi i Kombit” më 1909 në Manastir. Po në këtë shtëpi u vendos edhe shtypshkronja. Varri i Gjergjit është në Manastir. Vëllai tjetër i Gjasimit Konstatini ishte ai i cili mbante korendorinë me Jeronim De Radën. Pesë delegatë protestantë me të drejtë vote në Kongres ishin: Gjergj Qiriazi, Parashqevi Qiriazi, Grigor Cilka, Sami Pojani, Petro Nini Luarasi, kurse dy delegate ishin vëzhguese: Violet Kenedi dhe Fillomena Bonati. Këta shtatë persona përfaqësonin Kishën Ungjillore, Shoqërinë Biblike si dhe Bordin Amerikan.

Prandaj mbështetur në këto të dhëna për Kongresin e Manastirit shtrohet pyetja me modesti dhe me pragmatizëm se kush në të vërtetë ishte në krye të kësaj valleje? Historia shqiptare, me përjashtime shumë të vogla, edhe pas 100 vjetëve ende e symbyll rolin e lëvizjes protestante shqiptare për funksionin kyç në bërjen e alfabetit shqip, për kulturën, letërsinë dhe identitetin e kombit tonë, sidomos në shek. XIX dhe në çerekun e parë të shek. XX. Historia shqiptare është shkruar gjatë komunizmit dhe aty ka probleme të sistemit dhe të metodologjisë. Komunizmi nuk i dha shumë rëndësi Kongresit të Alfabetit.

Pyetje tjetër me shumë interes është kjo: po pse u mbajt Kongresi i Alfabetit në Manastir, dhe jo në një qytet tjetër? Çfarë meritash kulturore, etnike, historike dhe gjeografike paraqiste Manastiri në krahasim p.sh. me Shkodrën, Elbasanin, Korçën, Beratin apo qytete tjera të Shqipërisë? Manastiri në këto kohë ishte qendra më e organizuar e e kulturës shqiptare dhe e krishterimit protestant dhe se kjo bërthamë kombëtare ishte foleja ku u lind Kongresi i Shkronjave. Për të gjithë protestantët shqiptarë, duke filluar

nga Gjerasimi si dhe misionet ungjillore amerikane kishin preferenca të vazhdueshme që Manastiri të mbetej qendra e krishterimit protestant, por Shoqëria Biblike Britanike ishte në favor të krijimit të qendrës së këtillë në Korçë. Një tjetër qasje ndryshe mes protestantëve shqiptarë dhe ShBBH kishte të bënte lidhur me alfabetin e botimeve. Protestantët sugjerorin alfabetin latin sipas traditës së veriut, kurse SHB mendonte se me këtë alfabet mund të botoheshin soll shkrimet në gegërisht, kurse me alfabet kryesisht grek për botimet në toskërisht.

Pse dhe kur filloi që të hesht historia shqiptare për protestantët shqiptarë jo vetëm për rolin e tyre në bërjen e alfabetit shqip por edhe për ndikimet e tjera që ata i kanë sjellë kulturës shqiptare. Mbreti Zog më 1933 e ndaloi veprimtarinë protestante në Shqipëri nën akuzën se ata janë spiunë të Amerikës dhe të Britanisë së Madhe. Kurse regjimi komunist këtë e kishte bukë të gatuar. Pra heshtja ka ndodhur ose edhe sot ndodh për shkak se ne si shqiptarë kemi lejuar që dikush të na krijojë artificialisht harta ose qarqe kuazi-kulturorojike, harta kuazi-politike, harta të biznesit, harta fetarësie në popullin tonë.

Qe vlerësimi i M. Gramenos për babain e protestantizmit ndër shqiptarët: “Kurrë nuk duhet harruar shërbimet e mëdha që i ka sjellë çështjes një “fole kombëtare” e cila ishte një qendër dhe një fortesë ku mbledheshin edhe që ku përhapeshin ndjenjat e shkëndijat kombëtare. Kjo fole ishte shkolla e vajzave në Korçë, e themeluar prej të pavdekurit dërgimtar kombëtar Gjerasim Qiriazi, emrin e të cilit historia e Shqipërisë do ta shkruajë me shkronja të arta duke u mburr me veprat edhe me shërbimet e tij ta paçmuara që ka sjellë mbi altarin e atdheut”

Ja çka thotë një raport statistikor mbi protestantët në Perandorinë Osmane, duke u përfshirë këtu edhe trojet shqiptare, i janar të vitit 1894: kishte 892 shkolla misionare ku mësonin 23.027 nxënës; ishin 484 misionarë të huaj; kishte 1817 shërbetarë ose punëtorë vendës; ishin 202 kisha protestante të organizuara; kishte 21.312 pjesëmarrës nëpër shërbesa; dhe në total kishte mbi 84.000 protestantë.

Në shekullin XIX tek shqiptarët në Ballkan protestantët e gjetën rrethanën e përshtatshme historike për të bërë dritë për popullin shqiptar. Xhevat Lloshi lidhur me këtë thotë “ai që ndihmonte shqipen në shekullin e kaluar (XIX), të Rilindjes sonë, e kishte historikisht të fituar betejën”.

Kongresi i Manastirit në fakt nuk doli me rezultate shumë të qarta. U miratua që të përdoreshin dy alfabetet: ai i Manastirit dhe i Stambollit. U vendos që pas dy vjetësh të mbahet edhe një kongres tjetër, i njohur si Kongresi i dytë i Alfabetit, mbajtur në prill të vitit 1910 në Manastir. Pas publikimit të rezultateve të Kongresit të parë, por edhe atij të dytë, pati shumë kundërshtime e përkrahje, si dhe mitingje e kundërmitingje të njohura si mitingjet e shkronjave. Të zhgënjyer kishte nga të gjitha anët

sikurse edhe nga komunitet fetare tradicionale shqiptare. Komuniteti i vetëm që ishte i kënaqur ishte ai protestant.

Kryengritja e përgjithshme shqiptare 1910-1912

Kryengritja shqiptare e vitit 1912 ishte kryengritje e fundit e shqiptarëve në Perandorinë Osmane dhe zgjati nga janari deri në gusht të vitit 1912. Arsyet kryesore për të gjitha këto kryengritje ishin ndryshimet e futura për shqiptarët nga Xhonturqit, duke përfshirë rritjen e taksave, rekrutimin e shqiptarëve në ushtrinë Osmane, dhe çarmatimi i popullatës civile shqiptare.

Në Kosovë u formuan çeta të cilat ndërmorën edhe sulme kundër komisionit të reformave. Pakënaqësia e popullit u shtua si pasojë e moszbatimit të marrëveshjes së gushtit 1911, vënies së taksave të reja, përkeqësimit të gjendjes ekonomike dhe përpjekjeve për të penguar çeljen e shkollave shqipe. Me organizimin e forcave kryengritëse merreshin Hasan Prishtina, të cilin osmanët u munduan më kot ta vrisnin me anën e një atentati, dhe komandatët e çetave. Shqiptarët shtuan aksionet kundër autoriteteve turke.

Autoritetet u munduan ta lokalizonin revoltën para se të merrte përpjestime të gjera. Për këtë qëllim sulmuan kryengritësit në Has por u thyen. Me 6 maj ngritën krye Peja dhe Shala. Me 11 maj kryengritësit hynë në Gjakovë por për shkak të mungesës së municionit u detyruan të bënin armëpushim. Ndërkohë në drejtim të Pejës u dërguan dy batalione osmane të cilat u shpartalluan nga kryengritësit shqiptarë. Sulmet kundër garnizonit osman të Pejës vazhduan edhe 10 ditë të tjera, duke lënë të vranë 400 ushtarë osmanë, por pas ardhjes së reparteve ushtarake nga Mitrovica u vendos një armëpushim. Kryengritja u shtri edhe në sanxhakun e Prishtinës, në Llap dhe Vuçitërnë, ku çetat shqiptare ndërmorën disa sulme ndaj xhandarmërisë. Të ndodhur nën tryshninë e kryengritësve, autoritetet osmane nuk guxuan ta shpallnin gjendjen e jashtëzakonshme.

Qeveria osmane përqendroi në Kosovë forca të mëdha ushtarake, numri i të cilave kalonte 19 mijë ushtarë dhe kalorës, ta pajisur me topa e mitralozë. Sipas shtypit të kohës numri i kryengritësve shqiptarë kishte arritur në 15 mijë.

Udhëheqësit e forcave kryengritëse ndien nevojën e bashkërendimit dhe organizimit të kryengritjes në shkallë kombëtare, prandaj i drejtuan një thirrje popullit shqiptar për tu bashkuar nën drejtimin e një komiteti të vetëm. Ministri i brendshëm turk deklaroi në parlament se "kryengritësit shqiptarë po u krijonin udhëheqësve të tyre mundësinë për të mbajtur lirisht kuvendin në Junik". Kuvendi u mbledh në Junik më 21-25 maj 1912 me nismën e Hasan Prishtinës dhe në të morën pjesë 250 delegatë nga Vilajeti i Kosovës, sanxhakët e Dibrës, të Shkodrës dhe të Elbasanit. Falë përpjekjeve të Hasan Prishtinës, Bajram

Currit dhe Isa Boletinit u paralizuan veprimet e elementëve turkomanë në radhët e lëvizjes. Kuvendi vendosi vazhdimin e kryengritjes dhe miratoi programin politik i cili përmbante kërkesa për autonominë e Shqipërisë, vendosjen e administratës shqiptare, caktimin e gjuhës shqipe me alfabet kombëtar si gjuhë zyrtare, ngritjen e flamurit shqiptar në gjithë vendin dhe garancinë e Fuqive të Mëdha për plotësimin e këtyre kërkesave.

Qeveria turke mori masa të reja ushtarake për të penguar zgjerimin e kryengritjes ndërsa me anën e elementëve proturq ndërmori një fushatë shpifjesh kundër kryengritësve të cilët i quanin vegla të të huajve. Në Ferizaj u sollën tri regjimente të Divizionit të Stambollit. Regjimente osmane u përqendruan edhe në qytete tjera të Kosovës.

Në Kosovë u formuan çeta të cilat ndërmorën edhe sulme kundër komisionit të reformave. Pakënaqësia e popullit u shtua si pasojë e moszbatimit të marrëveshjes së gushtit 1911, vënies së taksave të reja, përkeqësimit të gjendjes ekonomike dhe përpjekjeve për të penguar çeljen e shkollave shqipe. Me organizimin e forcave kryengritëse merreshin Hasan Prishtina, të cilin osmanët u munduan më kot ta vrisnin me anën e një atentati, dhe komandatët e çetave. Shqiptarët shtuan aksionet kundër autoriteteve turke.

Autoritetet u munduan ta lokalizonin revoltën para se të merrte përpjestime të gjera. Për këtë qëllim sulmuan kryengritësit në Has por u thyen. Me 6 maj ngritën krye Peja dhe Shala. Me 11 maj kryengritësit hynë në Gjakovë por për shkak të mungesës së municionit u detyruan të bënin armëpushim. Ndërkohë në drejtim të Pejës u dërguan dy batalione osmane të cilat u shpartalluan nga kryengritësit shqiptarë. Sulmet kundër garnizonit osman të Pejës vazhduan edhe 10 ditë të tjera, duke lënë të vrarë 400 ushtarë osmanë, por pas ardhjes së reparteve ushtarake nga Mitrovica u vendos një armëpushim. Kryengritja u shtri edhe në sanxhakun e Prishtinës, në Llap dhe Vuçitërnë, ku çetat shqiptare ndërmorën disa sulme ndaj xhandarmërisë. Të ndodhur nën trysinë e kryengritësve, autoritetet osmane nuk guxuan ta shpallnin gjendjen e jashtëzakonshme.

Qeveria osmane përqendroi në Kosovë forca të mëdha ushtarake, numri i të cilave kalonte 19 mijë ushtarë dhe kalorës, ta pajisur me topa e mitralozë. Sipas shtypit të kohës numri i kryengritësve shqiptarë kishte arritur në 15 mijë.

Udhëheqësit e forcave kryengritëse ndien nevojën e bashkërendimit dhe organizimit të kryengritjes në shkallë kombëtare, prandaj i drejtuan një thirrje popullit shqiptar për tu bashkuar nën drejtimin e një komiteti të vetëm. Ministri i brendshëm turk deklaroi në parlament se "kryengritësit shqiptarë po u

krijonin udhëheqësve të tyre mundësinë për të mbajtur lirisht kuvendin në Junik". Kuvendi u mbledh në Junik më 21-25 maj 1912 me nismën e Hasan Prishtinës dhe në të morën pjesë 250 delegatë nga Vilajeti i Kosovës, sanxhakët e Dibrës, të Shkodrës dhe të Elbasanit. Falë përpjekjeve të Hasan Prishtinës, Bajram Currit dhe Isa Boletinit u paralizuan veprimet e elementëve turkomanë në radhët e lëvizjes. Kuvendi vendosi vazhdimin e kryengritjes dhe miratoi programin politik i cili përmbante kërkesa për autonominë e Shqipërisë, vendosjen e administratës shqiptare, caktimin e gjuhës shqipe me alfabet kombëtar si gjuhë zyrtare, ngritjen e flamurit shqiptar në gjithë vendin dhe garancinë e Fuqive të Mëdha për plotësimin e këtyre kërkesave.

Qeveria turke mori masa të reja ushtarake për të penguar zgjerimin e kryengritjes ndërsa me anën e elementëve proturq ndërmori një fushatë shpifjesh kundër kryengritësve të cilët i quanin vegla të të huajve. Në Ferizaj u sollën tri regjimente të Divizionit të Stambollit. Regjimente osmane u përqendruan edhe në qytete tjera të Kosovës

Shpallja e pavarësisë së Shqipërisë

Shpallja e Pavarësisë është shpallja e pavarësisë së vilajetit shqiptar nga Perandoria Osmane në kushtet e Luftës së Parë Ballkanike. Shqipëria u vetëshpall e pavarur në Vlorë më 28 nëntor 1912 nga Ismail Qemali. Në shpalljen e pavarësisë morën pjesë 40 delegatë nga të gjitha trevat shqiptare. Menjëherë pas shpalljes së pavarësisë, Asambleja e Vlorës formoi qeverinë e parë të Shqipërisë së Pavarur të drejtuar nga Ismail Qemali si dhe Pleqësinë.

Arritja e kryengritjes shqiptare të 1912 u dha të kuptonte shteteve ballkanike se gjendja e Perandorisë Osmane ishte e dobët. Mbretëria e Serbisë ishte kundër planit të Vilajetit Shqiptar, duke parapëlqyer një shkurtisje të Rumelisë mes katër shteteve ballkanike. Shtete të cilat planifikuan ndarjen e territoreve evropiane osmane dhe gjithashtu u ujdishën që territoret e pushtuara gjatë Luftës Ballkanike të qeveriseshin si Condominium. Kjo edhe është arsyeja e Asamblesë Mbarëshqiptare të tubuar nga Ismail Qemali, ku morën pjesë 83 delegatë nga të gjitha trevat shqiptare.

Pavarësia e Shqipërisë nuk ishte thjesht vepër e një grushti patriotësh që ngritën flamurin në Vlorë. Ata sigurisht e kanë vendin e tyre të nderuar në histori. Por ata dhe Kuvendi Kombëtar i Vlorës sanksionuan juridikisht me një akt të nënshkruar nga përfaqësuesit e kombit atë që kishin përgatitur gjatë dhjetëra e dhjetëra vjetëve, me luftë, vuajtje e sakrifica masat e gjera popullore në të gjitha trevat shqiptare. Në themelin e pavarësisë kishte vënë gurë e gjithë shqiptaria.

Ngjarjet e shënuara përfaqësojnë vepra madhore të popullit. Ata marrin një vlerë të veçantë kur kanë karakter progresiv, i japin lëmsh të kontradiktave një zgjidhje të drejtë në përputhje me prirjet pozitive të zhvillimit historik. Shpallja e Pavarësisë bënë pjesë në ato ngjarje që shënojnë etapa në procesin historik. Ajo mbylli një epokë, epokën e shkëlqyer të Rilindjes për t'u çelur brezave të ardhshëm rrugë të reja. Si e tillë ajo ka rëndësi jo vetëm për kohën kur ndodhi e për kthesën që shënoi, por edhe për pasojat pozitive që la pas. Ajo ruan vlerën e saj edukuese e mobilizuese edhe për të ardhmen. Prandaj kremtimi i përvjetorëve të saj, evokimi i bëmave të të parëve tanë, vlerësimi i tyre në dritën e dialektikës përbën një detyrë jo vetëm për historianët, por për gjithë shoqërinë shqiptare. Dashuria dhe respekti për të kaluarën e ndritur janë një nga dëshmitë më shprehëse të patriotizmit të vitalitetit të popullit tonë. Kremtimi i ngjarjeve të mëdha historike bëhet nga ana tjetër një nxitje për t'u thelluar në studimin e tyre mbi bazën e fakteve të reja e të nivelit të arritur metodologjik të shkencës të historisë.

Trashëgimi shkencore për këto probleme, siç dihet, ka qenë relativisht i varfër. Duke u mbështetur në

radhë të parë në dokumentet e botuara e të pabotuara, vendase e të huaja, në shtypin e kohës dhe në memorialistikën me vlerë të brezit të pavarësisë, që përveç fakteve të pa fiksuara në dokumentet na japin edhe opinionet, qëndrimet, gjykimet, aspiratat e pjesëmarrësve aktiv në ngjarjet. Problemet e pavarësisë së Shqipërisë dhe të rrugëve që çuan te ajo kanë qenë objekt i një interesimi të veçantë edhe nga historiografia e huaj, sidomos ballkanike. Krahas përpjekjeve për një trajtim objektiv të ngjarjeve janë dhënë sidomos në vitet e Shpalljes së Pavarësisë, edhe trajtesa të sipërfaqshme e tendencioze, me vlerësime të pathemelta dhe aprioristike.

Pas Luftës së Dytë Botërore filluan të duken në studimet e huaja për problemet e pavarësisë së shqiptarëve vlerësime të reja objektive që i detyrohen zhvillimit të historiografisë në përgjithësi, pozitive të pavarura demokratike e progresiste të autorëve, si edhe, në radhë të parë, rolin aktiv të historiografisë re shqiptare në botën e jashtme. Megjithatë edhe sot e kësaj dite vazhdojnë t'i ofrohen lexuesit, por në formë më të të stërholluar e me disa "lëshime", shtrembërimet e vjetra tradicionale antihistorike dhe antishqiptare të nisura kryesisht nga interesat joshkencore.

Problemi kyç ku janë ndeshur e ndeshen pikëpamjet diametralisht të kundërta të historiografisë shqiptare nga njëra anë të një pjese të asaj të huaj nga ana tjetër ka qenë se Pavarësia e Shqipërisë ishte vepër e shqiptarëve apo e të huajve, ka qenë rezultat i luftës së pandërprerë të kombit shqiptar për çlirimin e vet dhe formimin e shtetit të pavarur, pra një kurorëzim i Rilindjes sonë apo ka qenë dhuratë e Fuqive një vendi që s'e priste, pra një zgjidhje koniukturore artificiale e përcaktuar nga interesat e këtyre fuqive, nëse shteti i pavarur shqiptar ishte vepër e forcave të brendshme kombëtare apo një krijesë ndërkombëtare e Fuqive të Mëdha.

Shpallja e Pavarësisë nuk ishte një akt i veçantë. Ajo u përgatit hap pas hapi, me kujdes, durim, guxim, me ndjenjën e përgjegjësisë për dhjetëra e dhjetëra vjet. Ashtu si protagonistin kryesor të saj Ismail Qemalit i vinte pas historia, ashtu edhe pavarësisë i priu një histori e tërë. Akti i 28 nëntorit nuk mund të kuptohet pa këtë histori. Ata që e nënshkruan dokumentin e pavarësisë nuk ishin njerëz të rinj që i nxori në skenë gjendja e ndërlikuar e krijuar nga Lufta e Parë Ballkanike dhe nevoja për të gjetur një rrugëdalje. Një pjesë e mirë atyre që u mbledhën në Kuvendin e Vlorës e kishin filluar veprimtarinë patriotike shumë kohë përpara dhe ishin dalluar si luftëtarë të pushkës e të penës për çlirimin kombëtar.

Pavarësinë e lidhin organikisht me Rilindjen jo vetëm protagonistët, por edhe mendimi e veprimi patriotik e revolucionar i tyre e në mënyrë të veçantë i masave popullore që panë te akti i 28 Nëntorit shpërblimin për gjakun e derdhur, për vuajtjet e sakrificat e bëra për të arritur atë ditë. Prandaj pavarësia dhe Rilindja

jonë janë një e tërë dhe e pandarë.

Rilindësit luftuan kundër shtypjes kombëtare jo vetëm me mjetet materiale të qëndresës së armatosur, por edhe me mjete intelektuale, me idetë të cilat argumentonin të drejtat e popullit shqiptar për një ekzistencë të pavarur dhe e frymëzuan e mobilizuan atë në luftë. Kur patriotizmi i rilindësve u vesh me idetë e mëdha të iluminizmit dhe racionalizimit evropian mendimi politik e shoqëror i Rilindjes u ngrit në një shkallë më të lartë e mori një përmbajtje të re. Këto ide iu përshtatën realitetit shqiptar e iu përgjigjën kërkesave të shtruara nga vetë shoqëria shqiptare në zhvillim. Kështu idetë mbi lirinë e pavarësinë e atdheut e gjetën në penën e rilindësve argumentimin teorik të mbështetur jo vetëm mbi të drejtën natyrore të popullit shqiptar. Ata iu drejtuan edhe historisë për të vërtetuar lashtësinë e shqiptarëve në trojet e veta, individualitetin e tyre kombëtar, luftërat e pareshtura kundër sundimit të huaj, kontributin e dhënë në çështjen e përbashkët të çlirimit të popujve ballkanikë dhe evropian. Intelektualët gjallëruan kujtimet historike që populli i kishte ruajtur në këngët e legjendat e tij, ata vunë në dukje traditat e përbashkëta, ata e kuptuan dhe bënë të kuptonin të tjerët rëndësinë e bashkësisë gjuhësore, territoriale, shpirtërore, ata luftuan për të kthyer vetëdijen popullore në ndërgjegje kombëtare. Në një vend si Shqipëria ku bashkimi në lëvizjen për çlirimin kombëtar, i popullsisë së ndarë në tri fe të ndryshme, ishte kusht i domosdoshëm i suksesit, kjo ndërgjegje nuk mund të formohej veçse jashtë feve, mbi fetë, duke shpallur si parim themelor të Rilindjes – shqiptarizmin.

Përfundimi

Lufta e popullit tonë për mbrojtjen e tërësisë territoriale të vendit dhe për bashkimin kombëtar nuk ka cenuar kurrë ndonjëherë të drejtat e popujve të tjerë të Ballkanit. Ne keto vite ngjarjet e shënuara përfaqësojnë vepra madhore të popullit. Ata marrin një vlerë të veçantë kur kanë karakter progresiv, i japin lëmsh të kontradiktave një zgjidhje të drejtë në përputhje me prirjet pozitive të zhvillimit historik. Shpallja e Pavarësisë bënë pjesë në ato ngjarje që shënojnë etapa në procesin historik. Ajo mbylli një epokë, epokën e shkëlqyer të Rilindjes për t'u çelur brezave të ardhshëm rrugë të reja. Si e tillë ajo ka rëndësi jo vetëm për kohën kur ndodhi e për kthesën që shënoi, por edhe për pasojat pozitive që la pas. Ajo ruan vlerën e saj edukuese e mobilizuese edhe për të ardhmen. Keto janë vitet kur nën regjimin otoman kultura jonë kombëtare ndeshej në çdo hap me pasojat e robërisë dhe me atmosferën mbytëse të obskurantizmit mesjetar.

Ndonëse të gjitha keto ngjarje i takojnë një periudhe disi të largët, por këto projekte të atdhetarëve shqiptar për bashkimin kombëtar, mbajnë gjithnjë një theks aktual. Me jehonën që rrezatuan në periudhat pasardhëse, me gjurmët e pashlyeshme që lanë në mendimin politik dhe në veprimtarinë praktike të lëvizjes demokratike e asaj revolucionare të mëvonshme, ato përbëjnë një trashëgimi të vyer, e cila, kaloi brez pas brezi si një mësim e testament i madh, që historia e kaluar i la së tashmes e të së ardhmes të popullit tonë.

Literatura

https://sq.wikipedia.org/wiki/Lidhja_e_Prizrenit

https://sq.wikipedia.org/wiki/Shkolla_Shqipe

https://sq.wikipedia.org/wiki/Lidhja_e_Pej%C3%ABs

https://sq.wikipedia.org/wiki/Kongresi_i_Manastirit

https://sq.wikipedia.org/wiki/Kryengritja_e_vitit_1912

https://sq.wikipedia.org/wiki/Shpallja_e_Pavar%C3%ABsis%C3%AB_s%C3%AB_Shqip%C3%ABris%C3%AB

<https://thealbanianprofile.com/shpallja-e-pavaresise-se-shqiperise-dhe-formimi-i-shtetit-shqiptar/>